

Jan Burian

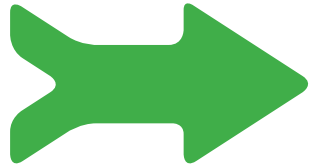
**Výlet
do Portugalska**

aneb

Poetický průvodce na cestu
tam a zpátky

GALÉN

Jan Burian

Výlet do Portugalska

/ aneb
Poetický průvodce na cestu tam a zpátky

Všechna práva vyhrazena.

Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele.

Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno

© Jan Burian, 2005, 2014

Photos © Jan Burian, 2014

Typography © Luboš Drtina, 2014

© Galén, 2014

ISBN 978-80-7492-113-1 (PDF)

ISBN 978-80-7492-114-8 (PDF pro čtečky)

PŘEDMLUVA K DRUHÉMU VYDÁNÍ

Kdo klepe na dveře, někdo mu otevře

Od dob premiéry D 34 jsem viděl všechny hry, které režíroval E. F. Burian. Všechny hry až do doby, kdy jsem odešel z Čech a Moravy. Nebýt jeho, asi bych nebyl s to režírovat po světě. Otevřel mi oči, srdce, poschované rytmy v mém těle. Můj mistr. Jednou jsem mu zaklepal na dveře a on je otevřel. Objednal si u mě hru o stávkujících ve Francii, ale jeho doba byla už zlá a stávka za vlády Paula Ramadiera skončila. Ze hry zbyl nácrtek, který někoho čeká a asi se nedočká.

Oplátkou zaklepal na mé dveře už v Lisabonu jeho syn Jan. To je přesně ten, který sepsal knížku o zemi, kde nyní žiju, a nyní si vyžádal právem malou předmluvu. Knížka, kterou máte v ruce, je napsaná s mladistvým vzrušením, tak jako s mladistvým vzrušením zpívá písničky, které skládá a hraje. Viděl jsem ho účinkovat v Malostranské besedě a dnes se mi po tom zase zastesklo. Zažil jsem ho v Divadle Na Prádle a znovu radost. Opět jsem si přečetl knížku, která vznikala v roce 2004. Místo abych text jen tak přelétl, přečetl jsem ji od začátku do konce. Mám k ní několik poznámek. Za deset let od doby, kdy vyšla, se v Portugalsku leccos v malém a v menším změnilo, tak jako v celém světě. Nic se však nezměnilo na tom, jak Jan Burian fandí této *exotické* zemi, tomu milému konci světa. Pochopil jsem, že se mu líbí cestovat po světě méně známém, skrytém, ačkoliv on dobře ví, že cestovat je „zdánlivý nesmysl“. Co ovšem zůstalo svěží na výletě do Portugalska, je jeho vášeň poznat lidi, zpovídat je, poznat historii, zpovídat ji, vidět krajiny, fotografovat jakýmsi skrytým aparátem, který neexistuje, ale přináší plody.

Milý čtenáři, moje rada je nečíst nikdy úvody, ale jen doslovy. Tato knížka čeká na doslov definitivnější, ne-li definitivní. Čekám na něj s Janem Burianem, zatímco si pouštím jeho rozpustilo-poetické písničky. V Portugalsku nesvítí stále slunce. Například teď prší. Jsem sám s Burianem v dešti.

*František Listopad
Lisabon, leden 2014*

Do pohybu! / PRAHA—REMEŠ

Diváci v pražské Malostranské besedě se pomalu trousili ze sálu. Sbíral jsem rozházené texty zazpívaných písní a lístky s otázkami, na které jsem během koncertu odpovídal. Poskládal jsem neprodané knížky a cédéčka do tašky, zapnul mobilní telefon, rozloučil se s pořadatelem, nasedl do auta a vyjel do noci.

V deset ráno jsem byl v Remeši. Prošel jsem se ohromeně kolem katedrál a bloudil očima po tajemné fasádě plné světců, zvířat, andělů, strašidel, symbolů a naschválů, kterým jsem ani ve svých padesáti pořád ještě nedokázal za mák porozumět, a mám podezření, že to nesvedu, ani kdybych žil do stovky. Skoro stejně nepochopitelné se mi zdály tři studentky, které se navzájem fotografovaly uvnitř katedrál před vitráží od Chagalla.

Když jsem pak vyšel ven na polední světlo, pomalu mi došlo, že jsem opět na cestě. Zase budu po šest týdnů hrát tu zvláštní hru s vlastní pozorností, kdy se člověk snaží vnímat všechno kolem sebe mnohem intenzivněji než normálně, zapisuje si do paměti i do zápisníku to, co jindy přehlédne, sleduje a fotografuje zdánlivé nesmysly a tiše přehodnocuje, kam se dostal – nejen v prostoru, ale i v čase a v životě.

Občas hrávám ping-pong. Nemám na mysli provozování té činnosti, při které stojíte na plovárně u stolu a hýbete rukou, v níž držíte kus korkové páčky, dopředu a dozadu, druhou ruku máte líně v bok nebo v ní muchláte cigaretu a předstíráte, že sportujete. Pro mne představuje ping-pong namáhavé poskakování, padání, funění, zuřivé třískání

do míčku, chytračivé úskoky, fintičky, točení, taktizování, ale hlavně bezděčné předvídání, kdy tělo dělá pohyby často dřív, než mu to přikáže mozek. Nežřídka se pak stane, že se ocitne právě tam, kde být má: stane se malý zázrak. Základem všech zázraků je pohyb. Být v pohybu a pak se uvidí...

Kdybych byl opravdu k něčemu, nemusel bych se kvůli těmto pocitům vláčet tak daleko. Mohl bych se třeba pěšky vypravit na naši chalupu do Rousínova – anebo, ještě líp, mohl bych zůstat doma jako třeba Marcel Proust a vystačit si s tou nejšílenější hračkou, jež mi byla propůjčena – s vlastní hlavou. Jako Fernando Pessoa! Jenže takový dobrodruh já nejsem. Jsem domácí povaleč, a přesto se občas pro jistotu rozhodnu vyrazit do světa. V cizím prostředí nemusím rozumět všemu, co kdo říká, co se kde píše, co se zrovna vysílá, a tak se můžu lépe soustředit sám na sebe.

Vydat se právě do Portugalska mě napadlo v době, kdy jsem o něm ještě skoro nic nevěděl. Tělo se zase jednou dalo do pohybu dřív, než mu to mozek přikázal.

Pánská jízda / PAŘÍŽ—VIGO

Pár kilometrů před Paříží přistoupil do auta Antonín. Přespal jsem pak v jeho bytě v Rue St. Ambroise v pokoji, z něhož, když se v noci podíváte z okna, vidíte rozsvícenou Eiffelku a jiné pařížské pamětihodnosti. Já jsem ovšem spal jak dřevo. Ráno jsme se prosmýkli ještě úplně prázdnými pařížskými ulicemi a vyrazili k jihu. Antonín patří už léta k mým osobním poradcům. Dosadil jsem ho do této funkce během své první cesty na západ pár dnů předtím, než padla Berlínská zeď. V době, kdy mě Antonín v pařížských restauracích učil jíst sýry a vysvětloval mi, jaký je rozdíl mezi avokádem a artyčokem, opouštěli východoněmečtí turisté na Malé Straně své trabanty a přelézali přes zeď na svobodné území západoněmecké ambasády. V době, kdy mi vyprávěl, jak těsně po konci války sehnali s kamarády pár kanystrů pohonných hmot a vydali se do Německa, aby přivezli do Prahy mého otce, který přežil koncentrák, vykrádali mí socialističtí spoluobčané v malostranských uličkách zmíněná opuštěná plastová auta německých sousedů.

Vrátil jsem se do Prahy, stihl ještě zaregistrovat ostnaté dráty na hranicích – a za pár dnů vypadala Evropa úplně jinak. Hlavně byla konečně na dosah. Dokonce i můj novopečený pařížský poradce začal po více než dvaceti letech pravidelně navštěvovat své rodné stověžaté město, a tak jsme se mohli potkávat častěji. Antonín zná v Evropě kdekoho, a tak začal kromě mne radit i jiným, například slovenské vládě. (Na českou byl tehdy málo „pravicový“.) Na filmových festivalech občas šokoval

nás, porevoluční sametové liberály, když veřejně zapochyboval, že by všechny problémy světové kultury měl vyřešit trh. V následujících více než deseti letech zůstával pořád stejný, měnila se však naše společnost, a tak byl nejen v mnohém pochopen, ale dokonce začal být doceňován. Našeho vztahu se však jeho sláva nijak nedotkla – zůstával stále mým poradcem, ať už pro cestu na Island či do Chile, anebo jen tak, že jsme si povídali, co je nového, a on při tom občas snědl nějaký ten knedlík, který v Paříži nemají.

Když jsem mu prozradil, že se chystám do Portugalska, prohlásil, že abych mohl poznat Portugalsko, musím vidět alespoň kus severního Španělska, a že tam pojedete se mnou, protože si to tam nikdy nestihl pořádně prohlédnout. Bude to pánská jízda, slíbili jsme si.

Naše společná cesta trvala tři dny a tři noci. Profrčeli jsme Bretaní s tím, že si ji necháme na jindy, a jakmile jsme překročili španělské hranice, vyňal Antonín ze svého kapsáře turistického průvodce a jal se mi předčítat vše důležité o krajích, jimiž jsme projížděli. Prohlédli jsme si zbrusu nové Guggenheimovo muzeum v baskickém Bilbau a obdivovali tenhle šperk supermoderní architektury, štědrou kapsu Evropské unie, jakož i zábavnou ceduli ve foyeru, která nás informovala, že můžeme navštívit místní „snake bar“. Chápavě jsme konstatovali, že všechny peníze zřejmě padly na stavbu a na kurzy angličtiny zatím nezbylo. První noc jsme strávili v malém penzionu nad mořem. Dali jsme si večeri a těšili se do velké manželské postele na fotbal.

ŠPANĚLSKO–PORTUGALSKO

Na konci patnáctého století si Španělsko a Portugalsko na základě Tordesillaské smlouvy mezi sebou rozdělily celý svět na dvě poloviny. O necelé dvě století později se pak po šedesáti letech španělské nadvlády tyto země od sebe odvrátily, či spíše, jak se často uvádí, otočily se k sobě zády. Od té doby by mohlo být Portugalsko považováno za ostrov. Z jedné strany bylo obklopeno Atlantským oceánem a z druhé strany Španělskem. Jediný rozdíl mezi jeho sousedy byl v tom, že přes Španělsko se špatně plulo na lodi.

I my s Antonínem jsme se za chvíli otočili zády k sobě, fotbalový souboj mezi odvěkými rivaly nebyl moc pohledný. Portugalci jako by neměli dostatek sebevědomí, Španělé dostatek grácie. Po prvním španělském gólu jsem usnul a ráno se dychtivě vyptával Antonína, jak to dopadlo.

„Dva nula pro Španělsko,“ odvětil bez zaváhání.

Vydali jsme se na cestu, pustili si rádio a dozvěděli jsme se, že to skončilo tři nula. Antonín to vědět nemohl – usnul totiž taky.

Druhou noc jsme spali v hodinovém hotelu na pobřeží. Každý jsme měli svůj vlastní pokojíček, ale televize v něm nebyla. V hodinových hotelích se zřejmě na televizi nikdo nedívá. Měli jsme za sebou krásný den plný zážitků – Guernica, Altamira, Santillana..., Antonín mi překládal ze svého bedekru, já jsem mu pouštěl cédéčka a povídali jsme si o tom, co jsme za jeho osmdesát a mých padesát let nestihli.

Třetí den jsme objížděli galicijské pobřeží po těch nejpomalejších silničkách a vlastně se neustále kochali pohledem na oceán. Bavili jsme se o stáří a o smrti a o všem, na co se bojíte zeptat, až jsme dorazili na konec světa.

Španělé a Portugalci se pyšní každý svým vlastním koncem světa. Přesněji řečeno, Portugalci mají pro jistotu rovnou dva, ale o nich až později. My s Antonínem jsme se nezadržitelně – pomalu, líně a rozkošniccky – přibližovali k tomu španělskému, k mysu Finisterre.

Nebylo skoro nic vidět, skaliska zachvátila mlha, odpojili jsme se od sebe a prožívali si to každý sám. Já jsem se snažil v mlze trochu fotografovat a myslel na své krajany, kteří se sem vypravili na výlet už ve druhé polovině patnáctého století.

KONEC SVĚTA POPRVÉ

Roku 1465 se vydal český diplomat Lev z Rožmitálu na cestu po západní Evropě. Jeho mise měla posílit mezinárodní autoritu českého státu a panovníka Jiřího z Poděbrad. Členem družiny byl i šlechtic Václav Šašek z Bírškova, který tehdy sepsal obsáhlý cestopis. O stejné cestě zároveň referoval i norimberský obchodník a finančník Gabriel Tetzl.

Člověk by si řekl, že byly vytvořeny solidní podmínky pro to, aby historie byla popsána co nejobektivněji. Člověk bývá naivní. Zatímco Tetzeliův německý cestopis vydali poprvé až počátkem devatenáctého století, Šaškovo dílo se ztratilo. Zachoval se jen jeho latinský „překlad“ od olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic, který si dal dost záležet, aby „potlačil husitský ráz cesty“, a cestopis zřejmě podstatně vykostil. Z latiny jej pak přeložil J. E. Horký do němčiny a v roce 1824 vydal spolu s cestopisem Tetzeliovým v Brně. Toto vydání se údajně dostalo do rukou Aloisu Jiráskovi a ten zkázu původního díla dokončil. Propasíroval je přes plátno polopatického nacionalismu, přimíchal špetku mdlé fantazie a vše označil nálepkou „Z Čech až na konec světa“. V této formě se pak s cestou Lva z Rožmitálu seznámila v mnoha vydáních česká veřejnost.

Dlouho předtím, než jsem se vydal na cestu, jsem si nanosil na stůl všechny dostupné verze příběhu a několik večerů se bavil tím, že jsem porovnával, jak se od sebe liší. A to jsem ani neměl k dispozici ztracený originál od Václava Šaška... Nejnítějněji se mne dotklo, když Jirásek z důvodů mně naprosto nepochopitelných nechal ve své verzi zemřít šlechtice jménem Burian ze Švamberka. Můj jmenovec prý na zpáteční cestě onemocněl jakousi zákeřnou chorobou a byl ponechán napospas osudu v jednom kastilském klášteře.

Šašek napsal (dle latinského překladu, str. 87, vydání z r. 1890):

„Když se uzdravil a do vlasti navrátil, velebil laskavost, s jakou jej ošetřovali a celým Španělskem až na hranice francouzské dovezli.“

Jirásek napsal (str. 84, vydání z r. 1945):

„Smutně se pan Burian s námi loučil hlavně proto, že musil sám v cizině zůstat, a nám ho bylo také líto, poněvadž jsme mu dobře netušili. A také jsme se nemýlili; nebo pan Burian se více do Čech nevrátil. Zemřel tam v tom španělském klášteře. Škoda ho, byl to statečný pán, myslí udatně!“
Beru si to, Jirásku, osobně!

Výprava Lva z Rožmitálu se zřejmě (neboť se v tom shodují všechny prameny) setkala i s portugalským králem a pobavila ho tím, že si jako

dar vyžádala dva mouřeníny. Navštívila i „konec světa“. Cesta na mys Finisterre vedla z jihovýchodu z portugalského území, ale místo, kde Češi stanuli tváří v tvář živlu a jako většina suchozemců byli uchváce- ni silou přírody, patřilo Koruně španělské. V rámci tradice mystifika- cí a omylu je ovšem dodnes řada novinářů a tvůrců rychlokvašených reportáží schopna napsat, že výprava dorazila až na *Cabo da Roca*, nejzápadnější portugalský a také evropský mys. Tak pozor na to, ko- legové...

Lidé, cestující do tohoto místa, vidí na pobřeží asi v polovici cesty loď v kámen proměněnou s vesly, s veslaři a s jinou lodní výstrojí. Vypravuje se o tom, že na té lodi tam připlul Kristus s Matkou svou. Když potom z lodi vystoupili, šli na onu horu, zvanou Tmavá Hvězda, a založili tam kostel panenské Rodičce Boží, který tam stojí dodnes.

Pod tím kostelem je rozsáhlá ves, které říkají Finisterre, tj. konec světa, protože za ní není již nic jiného než vody a širé moře, jehož hranic nezná nikdo vyjma samého Boha.

(Václav Šašek z Bířkova: *Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa*, přel. Bohumil Mathesius, 1951)

VZHŮRU DO PORTUGALSKA!

Duchovním vrcholem naší mise byla určitě návštěva slavné katedrály v poutním místě Santiago de Compostela. Pro mne však byla možná ještě cennější mnohá drobná tajemství, která mi můj poradce během naší pouti prozradil a jež si ponechávám pro nějakou jinou, mnohem osobnější knihu. Anebo vůbec jen tak do dalších let...

Materialistickým vyvrcholením výletu byla bezpochyby hostina v restauraci ve Vigu, kde jsme se rozloučili. Antonín pak brzy ráno nasedl na vlak a pěkně pomaličku si projel celý ten náš obrovský kus Španěl- ska zase zpátky, tentokrát po železnici.

Já jsem se ráno navzdory všem nesrozumitelným orientačním cedulím a nelogickým směrovým značkám vymotal z města a zamířil k hrani- cím svého vysněného Portugalska.

Pár kilometrů před hranicemi jsem píchl. Kdybych byl v té době znal Wendersův film *Lisabonský příběh*, považoval bych to nejspíš za nějakou osudovou souhru náhod, ale já ho ještě neviděl, a tak jsem to bral normálně, zajel do dílny, nechal auto opravit a pokračoval v cestě.

Tajemství neubývá / PORTO

Když Jorge Colaço získal zakázku vyzdobit nádraží São Bento v Portu malovanými modrobílými kachličky, nečekal ho snadný úkol. Ani ne tak po stránce řemeslné: byl mistrem svého oboru a pomalovat dvacet tisíc *azulejos* pro něho technicky nemohlo představovat problém. Spíš se mohl potýkat s duchovní stránkou věci, s otázkou, jak to udělat, aby na jeho díle nebylo znát, že vznikalo v neradostné době všeobecného národního rozvratu.

Základní kámen ke stavbě nádražní budovy na místě někdejšího kláštera položil v roce 1900 král Karel I. Práce nebyly ani v polovině a panovník podlehl atentátu. Monarchie se hroutila. Poslední představitel braganské dynastie Manuel II. v roce 1910 potupně odplul na britské jachtě k Gibraltar. Republika se rodila v křečích, pokusy o demokratickou vládu občas vystřídala diktatura. Stoupala inflace. Tři čtvrtiny obyvatelstva byly negramotné. Jen v roce 1912 emigrovalo z pětapůlmilionového Portugalska sedmdesát sedm tisíc lidí. Dlouholetí spojenci – Britové – intrikovali v Africe, kdysi mocná koloniální říše se otřásala...

Jorge Colaço by býval mohl klidně podlehnout „blbě náladě“ a vymalovat na stěny nádraží nějakou slavnou národní porážku. My Češi, experti na sebetřýznění, bychom mu mohli jít příkladem – pyšníme se Maroldovým panoramatem bitvy u Lipan, kocháme se ztvárněním prohraného boje se Švédy v třicetileté válce. Hrdý Portugalec Colaço ovšem